

AKADÉMIA KLASICKEJ EKONÓMIE 2022

Využitie myšlienok Friedricha Augusta von Hayeka pre Slovensko v 21. storočí

Využitie myšlienok Friedricha Augusta von Hayeka pre Slovensko v 21. storočí

Matúš Hornáček

Svoju esej som poňal formou úvodného zamyslenia sa nad súčasnou spoločenskou situáciou nasledovanou krátkym predstavením Friedricha Augusta von Hayeka. Potom už priamo prechádzam na vybranú tematickú oblasť, konkrétne problematiku usporiadania systémov, teda ich poriadku vo vzťahu k spoločenskému systému a forme vlády. V tejto časti sprostredkovane, v mojom podaní, citujem myšlienky Friedricha Augusta von Hayeka, prevažne vychádzajúce z jeho najrozsiahlejšieho diela Právo, zákonodarstvo a sloboda. Potom plynule prechádzam do filozofického zamyslenia sa nad stabilitou a efektivitou dvoch najčastejších foriem usporiadania vlády vychádzajúcich práve z predtým citovaných dvoch základných všeobecných foriem usporiadania.

V súčasnosti prevláda všeobecný názor, že súčasný svet je po všetkých ohľadoch viac turbulentný než bol ten pred dvadsiatimi rokmi. Sme svedkami bezprecedentných zmien, ktoré sme tu viac ako jednu generáciu nemali. Vzhľadom na súčasné turbulentné obdobie sa dostáva do popredia potreba vhodnej teoretickej základne, ktorá by nám poskytovala návod ako sa v týchto časoch správne rozhodovať. Teóriou vhodného usporiadania spoločnosti sa zaoberali viacerí ekonomickí teoretici, z tých z demokratického spektra s liberálnou orientáciou bol významným predstaviteľom Friedrich August von Hayek, ktorý patril do rakúskej ekonomickej školy. Hayek bol z hľadiska svojho myšlienkového presvedčenia liberál presadzujúci slobodu voľby jednotlivca. Tvrdil, že štát by nemal zasahovať do snaženia jednotlivcov a projektovať ich život. V možnosti voľby videl najlepší možný spôsob ako môže jednotlivec reagovať na podnety prichádzajúce z prostredia.

Na úvod nášho krátkeho exkurzu do problematiky usporiadanosti systémov si dovoľím uviesť tvrdenie Hayeka a Poppera, že najväčšia zmena v spôsobe života človeka v celej jeho evolúcii je prechod od spoločnosti, v ktorej sa ľudia osobne poznali, k takzvanej abstraktnej spoločnosti. Ide o spoločnosť, v ktorej už nie sú známe potreby známych ľudí, ale abstraktné

pravidlá a neosobné signály vedú konanie jednotlivcov voči cudzím ľuďom. Umožnilo to v rámci pracovného procesu špecializáciu vysoko presahujúcu priestor nad ktorým ešte môže mať jedinec prehľad. Hayek vo svojich dielach tvrdí, že práve vďaka sledovaniu abstraktných pravidiel a nie rozumu alebo inštinktov sa mohla vyvinúť samotná civilizácia. Hayek taktiež tvrdí, že človek si neosvojil nové pravidlá správania preto, že bol inteligentný ale sa stal inteligentným preto, že sa podriadil novým pravidlám správania (1, 2). Základnými nástrojmi civilizácie sú podľa neho jazyk, morálka, právo a peniaze. Všetky sú výsledkom spontánneho vývoja a nie vedomého vytvorenia (2).

Hayek vo svojej knihe „Osudná domýšľavosť“ uvádza, že korene morálnej tradície nášho moderného sveta treba hľadať v antickom grécku, kde k jej vytvoreniu významne prispeli diela stoických filozofov s kozmopolitným svetonázorom. Akoby symbolicky aj tu už v tej dobe existovalo viacero ideových smerovaní. Napokon však zvíťazil práve ten Aténsky, ktorý si vážil poznanie a kultúrnosť napríklad nad velebením sily predstavovaným Spartou. Myšlienky antického Grécka boli neskôr vďaka výbojom Rímskej ríše exportované po celom Stredomorí a do značnej časti Európy (1).

Zaujímavým poznatkom, ktorý v tejto súvislosti ďalej Hayek uvádza a ktorý priamo prepája predchádzajúce historické poznatky so stabilitou spoločenských zriadení, je zistenie, že existencia takzvane „silného štátu“, ktorý je centralizovaný a snaží sa eliminovať všetky odchýlky vo vývoji od centrálne nastoleného smerovania, je v skutočnosti významnou prekážkou všeobecného pokroku práve vzhľadom na potláčanie individuálnych aktivít jednotlivcov (1). Najdôležitejšími prvkami pokroku spoločnosti sú spontánnosť a sloboda (1, 2). Z uvedeného teda vyplýva, že plánovanie a plánované hospodárstvo v skutočnosti predstavujú prekážku dynamickému pokroku. Ako Hayek ďalej uvádza, sprievodným javom tohto procesu je rozbuženie byrokratického aparátu daného štátu a celkový „nárast štátu“. V konečnom dôsledku sa takto zvyšujú výdaje daného štátneho útvaru na jeho chod a údržbu a tiež znižuje miera efektivity, čo sa významne prejaví najmä v situáciách kedy je nutná rýchla reakcia ako je napríklad vojenské ohrozenie nepriateľským štátom alebo pri živelných katastrofách.

Podľa Hayeka je poriadok stavom vecí, v ktorom veľký počet prvkov rôznych druhov do seba navzájom zapadá. Podobným terminologickým vyjadrením ako poriadok je slovo systém, štruktúra alebo vzorec. Každá existujúca spoločnosť na svete má svoj poriadok aj bez toho aby bol umelo a cielene vytvorený. Poriadok podľa jeho vzniku rozdeľujeme na dva typy a síce vytvorený poriadok (exogénny, *taxis*) a spontánny (endogénny, *kosmos*) (2). Vytvorený poriadok môže byť ďalej označovaný ako konštrukcia, teda umelý poriadok – predovšetkým

tam, kde ide o spoločenský poriadok – organizáciu a spontánny poriadok, ktorý vznikol samousporiadaním. Za zmienku stojí, že pojem organizácia sa používa od čias veľkej francúzskej revolúcie z konca 18. storočia (2). Spontánny poriadok môže byť veľmi zložitý ale aj relatívne jednoduchý systém. Jeho základným odlišujúcim faktorom od umelo vytvoreného poriadku pomocou ľudskej činnosti je, že môže dosiahnuť akýkoľvek stupeň zložitosti, teda aj taký, ktorý ľudská myseľ nebude schopná obsiahnuť (2). Spontánny poriadok teda nebol vytvorený za žiadnym účelom, no aj napriek tomu môže byť existencia konkrétneho spontánneho poriadku užitočná pre jednotlivé entity existujúce v rámci neho. Tieto entity si osvojili pravidelnosti správania vedúce k zachovaniu daného poriadku, s najväčšou pravdepodobnosťou preto, že entity, ktoré tak nekonali, mali menšiu štatistickú mieru prežitia ako entity, ktoré tak konali a jednoducho časom zanikli. Pravidelnosť správania sa prvkov u spontánnych poriadkov určuje celkový charakter výsledného poriadku ale nie jeho jednotlivé detaily prejavu. Umožňuje nám to predpovedať iba všeobecný charakter poriadku, ktorý sa bude sám utvárať, a nie konkrétne postavenie, ktoré každá jednotlivá entita bude zaujímať vzhľadom ku každej inej v rámci tohto poriadku. Spontánny poriadok vzniká z individuálnych entít prispôsobujúcich sa okolnostiam, ktoré majú priamy vplyv len na niektoré z nich a ktoré vo svojom celku nemusia byť nikomu známe, môže teda zahŕňať okolnosti také zložité, že ich žiadna myseľ nemôže všetky obsiahnuť (2). Keďže môžeme poznať nanajvýš pravidlá, ktorým sa podriaďujú entity rôznych druhov, z ktorých sú štruktúry utvorené, nie však všetky jednotlivé prvky a nikdy všetky jednotlivé okolnosti, do ktorých je každý z nich zasadený, naša znalosť bude obmedzená na všeobecný charakter poriadku, ktorý sa bude sám utvárať. Vytváranie spontánnych poriadkov je výsledkom toho, že zložky, ktoré ich tvoria, reagujú na svoje bezprostredné okolie podľa rovnakých pravidiel (2). Napríklad akákoľvek ľudská spoločnosť bude môcť existovať iba v prípade, že sa pri jej vzniku pomocou selekcie postupne vyvinuli pravidlá ovplyvňujúce jednotlivcov v správaní tak aby sa správali spôsobom umožňujúcim spoločenský život a teda zachovávali samotnú spoločnosť.

Treba uviesť, že najmä pod evolučným tlakom sú všade okolo nás prítomné prirodzené diverzifikujúce vývojové procesy smerujúce k vyššej zložitosti prírodných systémov. Sú teda výsledkom selekčného tlaku prostredia a ich existencia je umožnená len vďaka neustálemu prispôbovaniu sa zmenám v okolí. Vlastnosťou týchto systémov je rýchla obnova celku v prípade jeho narušenia vonkajšími vplyvmi, nakoľko každá entita v rámci systému vykazuje pravidelnosť v správaní podmienenú jej štruktúrou (2). V súvislosti s vyššie uvedeným si dovoľím doplniť, že konkurencia a teda aj konkurenčné prostredie, ktoré pôsobí ako selekčný faktor, je podľa Hayeka procesom objavovania, ktorý by sme nepotrebovali, keby sme mohli

výsledky procesu predvídať. Vedie teda k maximalizácii akýchkoľvek merateľných výsledkov. Tu je vhodné uviesť, že v civilizovanej vyspelej spoločnosti základné pravidlá takejto slobodnej spoločnosti od nás vyžadujú strpieť konkurenciu iných a rešpektovať aj úspech iných. Ešte v súvislosti s uvedeným doplním Hayekove tvrdenie, že práve trh nás tiež núti kalkulovať a zodpovedne nakladať s prostriedkami, ktoré máme k dispozícii a plánujeme ich použiť pri realizácii našich cieľov (2). V súvislosti s usporiadaním vyspelých spoločností si tu dovoľím tiež spomenúť problematiku deľby práce ako znaku vyspelej civilizácie. Jedným z najdôležitejších samoorganizujúcich poriadkov je ďalekosiahla deľba práce, ktorá prepája vzájomné prispôsobovanie činností ľudí, ktorí sa navzájom nepoznajú. Ide o základ modernej civilizácie a ako prvý si existenciu tohto fenoménu uvedomil Adam Smith, v súvislosti s pôsobením takzvaného spätnoväzbového mechanizmu. Išlo vo svojej podstate o predbehnutie svojej doby, dnes sa podobným javom venuje kybernetika (2).

V akejkol'vek väčšej skupine ľudí bude spolupráca vždy spočívať ako na spontánnom poriadku, tak aj na uvedomelej organizácii. To, že tieto dva poriadky budú pravidelne existovať vedľa seba v každej spoločnosti a na akomkoľvek stupni jej zložitosti ale ešte neznamená, že ich je možné ľubovoľne kombinovať. V spoločnostiach, ktoré sú slobodné sa ľudia spájajú do skupín a spoločenskostí za účelom ľahšieho dosiahnutia spoločných cieľov. V prípade takéhoto združovania budú hrať rozhodujúcu úlohu pravidlá vytvárajúce spontánny poriadok. Hayek tiež uvádza, že hoci je ľudská spoločnosť výtvorom spontánneho poriadku a ako taká by teda prostredníctvom samousporiadavacích procesov teoreticky nemusela mať jednu centrálnu vládu, tak v skutočnosti ju potrebuje práve pre zabezpečenie existencie takého celkového rámca, ktorý umožní existenciu takých samousporiadavacích procesov, ktoré povedú k rozvoju komplexnej spoločnosti. Vláda teda v tomto prostredí plní úlohu udržiavaciu a záchovnú pre správne fungovanie celého systému. Okrem uvedenej udržiavacej činnosti celého systému ešte vláda plní činnosť poskytovania takých služieb svojim občanom, ktoré z podstaty veci nemôžu poskytnúť iné subjekty na trhu. Na rozdiel od prípadu, kedy má vláda v rámci celého systému výlučné postavenie s možnosťami donucovacích prostriedkov vynucovania pravidiel chovania od občanov, v druhom prípade vláda iba spravuje verejné zdroje, ktoré má k dispozícii a poskytuje vymedzené služby. Podľa Hayeka je v druhom prípade vláda iba jednou z mnohých organizácií v rámci spontánneho celkového poriadku, zatiaľ čo v prvom prípade plní záchovnú funkciu pre zachovanie celého spontánneho poriadku. Ako už bolo aj vyššie spomenuté, ako spontánny poriadok tak aj organizácie budú síce vždy koexistovať, no to ešte neznamená, že je vďaka tomu možné tieto dva typy poriadkov ľubovoľným spôsobom kombinovať (2). Zaujímavý je tiež poznatok, že každá

organizácia sa musí minimálne do určitej miery spoliehať aj na pravidlá a nie iba na špecifické príkazy. Pravidlá riadiace naše konanie v rámci organizácie predstavujú jasne definované pravidlá vykonávania zadaných úloh a predpokladajú, že každý jedinec má v rámci organizácie presne zadefinované miesto, priradené pravidlá, ktorými sa bude riadiť a zadefinované ciele, ktoré má dosiahnuť pričom tieto mu boli zadefinované riadiacou autoritou. V prípade pravidiel riadiacich spontánny poriadok je dôležité aby tie boli nezávislé na účele a rovnaké pre všetkých členov v danom systéme alebo aspoň pre všetky rovnaké skupiny v rámci neho. Vláda je podľa Hayeka síce najväčším druhom organizácie, no dokáže sa plnohodnotne venovať iba vymedzenému súboru špecifických cieľov. Naproti tomu ľudská spoločnosť predstavuje komplexný spontánne vytvorený systém založený na poriadku spočívajúcom na pravidlách. Moderná spoločnosť podľa neho vyrástla ako spontánny poriadok a dosiahla vysoký stupeň zložitosti, ktorý by nedosiahla v prípade, že by bola vedome organizovaná. Pravidlá, ktoré umožnili takýto dynamický rozvoj spoločnosti samozrejme neboli formulované za týmto účelom vytvorenia zložitejšej spoločnosti, no nepriamo svojim pôsobením k tomu prispeli (2). Je preto krajne nezodpovedné také tvrdenie, že spoločnosť musíme začať plánovať, pretože sa stala veľmi zložitou. V skutočnosti sa zložitou a komplexnou stala vďaka vhodným podmienkam, ktoré jej to umožnili a dodatočnými mohutnými zásahmi do jej štruktúr by sme ju celú rozrušili. Naopak by sme sa mali usilovať podporovať rozvoj takto rozvetveného a komplexného systému spontánneho poriadku so samoopravnou schopnosťou prostredníctvom presadzovania vhodných pravidiel umožňujúcich jeho existenciu a zdokonaľovanie.

Základnou úlohou vlády má byť vytvoriť príslušný rámec, v rámci ktorého môžu jednotlivé subjekty úspešne sledovať svoje zámery a dosahovať svoje ciele, pokiaľ nie sú v rozpore so zákonmi. Vláda taktiež môže použiť donucovacie právomoci na odobratie časti dôchodkov svojich občanov aby tak zabezpečila plynulé poskytovanie služieb, ktoré trh z objektívnych dôvodov nemôže ponúkať (2). V súvislosti s vyššie uvedeným je ešte dôležité spomenúť, že pravidlá správneho správania sa nezaoberajú ochranou konkrétnych záujmov a každé sledovanie konkrétnych záujmov sa im musí podrobiť. Platí to rovnako tak pre úlohy vlády v jej postavení správcu spoločných prostriedkov určených na dosahovanie jednotlivých účelov, ako aj pre konanie súkromných osôb. Hayek uvádza, že vláda musí byť vo veciach riešenia vecí dočasných a krátkodobých podriadená právu, ktorému ide o veci trvalé a všeobecne platné. Úlohou zákonodarcov zase má byť správne formulovať všeobecné pravidlá a nemalo by im ísť v prvom rade o dočasné a čiastkové ciele vlády. Tu tiež nadväzujeme na teóriu štátu, ktorý je podľa Hayeka definovaný ako organizácia tvorená

Ľuďmi žijúcimi na určitom vymedzenom území pod jedinou vládou a je nenahraditeľnou podmienkou rozvoja pokročilej spoločnosti. V slobodnej spoločnosti štát predstavuje len akýsi obslužný aparát zabezpečujúci základné služby obyvateľstvu potrebné pre chod danej krajiny a do životov svojich občanov a ich usmerňovania nevstupuje (2). V rámci štátu existujú a vytvárajú sa rôzne typy spoločností, ktoré ho svojou komplexnosťou presahujú. Ide o sieť vytvorenú z jednotlivcov a organizovaných skupín, pričom v tomto systéme existuje veľké množstvo spoločností s prienikom záujmov mnohých členov celej spoločnosti, čo dohromady vytvára ohromnú sieť spojení.

Veľká väčšina procesov vývoja spoločnosti je podľa Hayeka v skutočnosti neriadená a vyvíja sa nezávisle od akéhokoľvek cieleného usmernenia, pričom ich je taktiež, ak vôbec, veľmi ťažké dopredu odhadnúť. Avšak práve tieto nepredvídané a neregulované procesy vedú k skutočnému vývoju spoločnosti. V porovnaní s nimi sú akékoľvek riadené procesy značne skromné rozsahovo aj svojím dosahom, nakoľko vzhľadom na limitujúce množstvo informácií v danom čase a na danom mieste nedokáže jedno riadiace centrum vytvoriť také množstvo kombinácií ako množstvo nezávislých slobodne konajúcich entít v decentralizovanom systéme (2). Vzhľadom na uvedené je zrejmé, že napríklad z riadených procesov pre limitáciu vstupov nemôže vzísť komplexnejší systém, než taký, ktorý dokáže predvídať a vytvoriť jedna riadiaca entita. Tá taktiež v konečnom dôsledku bude potenciálne najviac profitovať z výstupov takéhoto systému nakoľko bude mať aj najviac informácií v podobe spätných väzieb. Naproti tomu v slobodnej spoločnosti bude vplyvom konkurenčných procesov vznikáť veľké množstvo nových ciest vývoja v experimentálnych podmienkach pokusov a omylov. Vo všeobecnosti ide v tomto prípade o priaznivo nastavený systém, kedy z neho môžu profitovať neznámi ľudia za vopred neznámych okolností a predstavuje teda najvyššiu možnú mieru spravodlivosti a najdynamickejšiu možnú cestu k pokroku.

Z vyššie uvedeného teda vyplýva, že spoločnosť s väčšou mierou osobnej slobody a rozhodovania je v prípade kritických situácií schopná pružnejšie reagovať na negatívne podnety z prostredia. Miera rizika, že jedno zlé rozhodnutie zasiahne negatívne celú spoločnosť je v tomto prípade nižšia, než v prípade jednotnej centrálnej vlády, ktorá vydáva direktívne rozhodnutia platné pre celé spoločenstvo. V prípade jednotného centrálného vedenia je miera rizika vyplývajúca z rozhodnutia jedného subjektu predstavovaného buď vládou alebo inou formou centrálného riadiaceho orgánu významne väčšia, nakoľko v prípade zlého rozhodnutia bude dôsledky tohto zlého rozhodnutia znášať celá takto riadená spoločnosť. Naopak, v prípade čiastočne decentralizovanej vlády je aj v prípade zlých

rozhodnutí jednotlivých subjektov spoločnosti, respektíve štátu celkový negatívny dosah oveľa nižší a to vzhľadom na vyvažovanie týchto zlých čiastočných rozhodnutí niektorých subjektov dobrými rozhodnutiami iných subjektov v rámci celého systému.

Ak si teda uvedomíme, že spoločnosť s väčšou mierou a distribúciou práv a zodpovednosti je takto výrazne plastickejšia a rýchlejšie reaguje na podnety z prostredia, navyše sa dokáže rýchlejšie učiť či už na základe pozitívnej alebo negatívnej spätnej väzby z okolitého prostredia v podobe buď prosperujúcich alebo krachujúcich spoločností, je jednoznačné, že takáto spoločnosť bude životaschopnejšia a z dlhodobého hľadiska bude úspešnejšia než centrálné plánovaná s jedným centrálnym riadiacim centrom. Navyše spoločnosť centrálné riadená je vo svojej podstate krehkejšia, nakoľko jej fungovanie závisí od jedného centra, ktoré ak by bolo nejakým spôsobom vyradené zo svojej funkčnosti tak vzniká veľké riziko, že dôjde ku kolapsu celého takto centrálné riadeného systému. Aj z tohto hľadiska sa javí decentralizácia riadenia a rozhodovania ako rozumný a užitočný krok k stabilizácii samotného systému a preferovaniu spontánne utváraných systémov v rámci pravidiel pred umelo vytváranými a centrálné riadenými.

Použité literárne zdroje:

- (1) Hayek, F. A. *Osudná domýšľivosť – omyly socializmu*. Liberální institut. Grada Publishing. Praha 2022. Druhé vydanie, str.: 32, 43 – 45. ISBN 978-80-86389-71-4.
- (2) Hayek, F. A. *Právo, zákonodarství a svoboda. Nový výklad liberálních principů spravedlnosti a politické ekonomie*. Prostor. Praha 2011. Tretie vydanie, str.: 57 – 64, 185 – 190, 195 – 197, 341 – 344, 356 – 362, 438 – 440, 511 – 513, 529 – 535, 538 – 540, 547 – 548. ISBN 978-80-7260-253-7.